

ФРАЗЕОЛОГІЯ ТА ФРАЗЕОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

RASEOLOGY AND PHRASEOGRAPHY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE:
RESEARCH ACHIEVEMENTS AND PERSPECTIVES

НАТАЛІЯ ВЕНЖИНОВИЧ

Ужгородський національний університет, vennata2017@gmail.com)

Abstract. The article is devoted to the description and analysis of significant Ukrainian phraseological and phraseographic works published at the end of the 20th century and the beginning of the 21st century. The author focuses attention on the newest paradigms of research presented in the analyzed works: linguoculturology, cognitive linguistics, linguoconceptology, emphasizing the close connection of these sciences with phraseology. Modern phraseographic works are also described, in which both literary and dialectal forms of the Ukrainian literary language and colloquial phraseological units from different dialect territories are recorded. As a result of the conducted research, the author comes to the conclusion that the modern stage of the development of phraseology and phraseography is characterized by the appearance of new thorough works in which the most important manifestations of human life and activity are reproduced.

Keywords: phraseology, phraseography, newest paradigms of research, phraseological unit, research achievements and perspectives.

Активістю сучасної лінгвістики є яскраво виражений антропоцентризм – дослідження мови в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, способами здійснення навколишньої дійсності в її безпосередній практичній діяльності. На перший план у новітніх лінгвістичних студіях висунуто вивчення мови з урахуванням її носія – як особистості, так і спільноти, серед якої вона існує та проживає.

В останній чверті ХХ – упродовж перших десятиліть ХХІ століття в українському мовознавстві опубліковано низку монографій, в яких у різних аспектах досліджено фразеологічні одиниці. Теоретичні питання фразеології, її джерела у взаємозв'язку з історією, культурою й побутом досліджено, історико-етимологічні розвідки, етнолінгвістичні проблеми представлені в таких працях, як: «Народження і життя фразеологізму» (1988)

Ужченко, «Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія» (1999) А.О. Івченка, «Феномен етнокодів духовної культури України» (2013) Л.В. Савченко, «Функціональна та лексична розробка українських фразеологізмів» (1989) В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, «Українські фраземи й особливості їх творення» (1994) М.Т. Демського.

У монографії «Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень)» Ю.Ф. Прадіда (Прадід 1997) зроблено спробу розв'язати низку теоретичних проблем фразеології крізь призму сучасних лінгвістичних парадигм. Новітні концепції мотиваційних процесів у фразеологічних одиницях, підґрунтям яких є співвідношення ономазіологічних структур фразем і складників етносвідомості у проєкції на культуру народу, його звичаї, традиції, обряди, вірування, а також роль символу у творенні фразеологічних одиниць, кореляції між концептами й символами представлені в монографіях «Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)» (2004) О.О. Селіванової, «Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект» (2005) О.П. Левченко, «Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов» (2007) М.В. Жуйкової. У контексті когнітивістики, концептології та лінгвокультурології виконано дослідження «Концептосфера БОГ в українському мовному просторі» (2007) П.В. Мацьківа, «Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери» (2008) М.В. Скаб, «Концепти українського дискурсу» (2004), «Мова у контексті культури» (2008), «Символи української мови» (2013) В.І. Кононенка, «Лексико-семантичний вимір мовної картини світу» (2009) Л.А. Лисиченко та ін. Лінгвокультурологічне вивчення фразеологічних систем у зіставному аспекті запропоновано в монографії «Людина в дзеркалі компаративної фразеології» (2011) К.І. Мізіна.

Погоджуємося з думкою Г.М. Удовиченка, який, зокрема, зазначає, що «... сучасна українська, як і інші мови індоєвропейської сім'ї, успадкувала від попередніх періодів розвитку фразеологізми різного походження, які становлять другий ступінь пізнання, хоч у пізнавальному плані вони, як і слова, починали формуватися на першому рівні пізнання, тобто на рівні осмислення чуттєвих даних. І як би десемантизовано щодо лексичних значень слів-компонентів не сприймалися фразеологізми носіями сучасної мови, – вони мають таку саму предметну співвіднесеність, як і автономні лексично повнозначні слова» (Удовиченко 1984: 4). Учений вказує, що сучасні фразеологізми свого часу були синтаксично вільними словосполученнями, реченнями, які образно відтворювали найрізноманітніші прояви буття й діяльності людини. Лаконічність форми вираження, емоційно-експресивна виразність синтаксично вільних утворень сприяли тому, що вони свого часу легко запам'ятовувалися і збереглися в пам'яті поколінь різних періодів [там само].

Слушним, на нашу думку, є твердження І.С. Гнатюк, яка зазначає, що помітні успіхи вітчизняної лінгвістики в науковому опрацюванні фразеології пов'язані насамперед із виданням у 1973 р. монографії Л.Г. Скрипник «Фразеологія української мови» (Скрипник 1973). У цьому першому в Україні монографічному дослідженні з фразеології розкрито багатогранність і різноманітність жанрових та граматичних типів фразеологізмів, простежено їх системний взаємозв'язок, схарактеризовано

специфіку форми та змісту цих мовних одиниць. Багато уваги приділено кож еволюційним процесам, які безперервно діють у сфері фразеології. Характеризуючи збір і систематизацію українського фразеологічного матеріалу, авторка як досвідчений лексиколог і лексикограф подає в монографії об'єктивні, науково аргументовані оцінки опублікованих в Україні фразеографічних робіт, інколи коментуючи опрацювання в них окремих фразеологічних одиниць. Незважаючи на те, що фундаментальна праця «Фразеологія української мови» побачила світ кілька десятиліть тому, вона не втратила своєї актуальності понині, бо є одним із кращих монографічних наукових здобутків у галузі українського мовознавства другої половини ХХ століття. Ця робота впродовж багатьох років є настільною книжкою науковців, викладачів, студентів. Жодне серйозне дослідження, присвячене проблемам української фразеології, не починається з покликання на працю Л.Г. Скрипник. Вона є взірцем оперування багатим фактичним матеріалом, майстерного володіння українським науковим словом (Гнатюк 2011: 21).

М.Т. Демський зазначає, що одним із актуальних питань сучасної фразеології є проблема творення фразем, чи фраземної деривації. Вчений називає такі способи творення фразем сучасної української мови: 1) на базі окремих слів; 2) вільних синтаксичних конструкцій (прийменниково-відмінкових, таких, що складаються з частки *не, ні* та повнозначного слова, із сполучника та повнозначного слова, вільних словосполучень і речень); 3) прислів'їв, приказок і загадок; 4) казок, анекдотів, небилиць, нісенітниць; 5) існуючих фразем; 6) іншомовних фразем (Демський 1988: 37).

У полі зору нашої уваги була також фундаментальна колективна монографія «Історія української мови. Лексика і фразеологія» (Винник, Горобець, Карпова, ... Німчук та ін. 1983). У цій праці представлена історія формування лексики й фразеології української мови з найдавнішого часу донині, приділено увагу спільній основі лексичної системи східнослов'янських мов – словниковому складу давньоруської мови. І хоча пройшло немало часу відтоді, як була опублікована ця робота, з'явилися нові напрацювання в цій галузі, проте монографія не втратила свого значення й дотепер.

Посткласичний період у вивченні фразеології характеризується намаганням запропонувати нові методи, близькі до лексикологічних, і описати фразеологічний склад мови як систему всіх його одиниць на основі відповідних фраземних ознак або ж описати цей склад як підсистему лексико-фразеологічної системи мови.

Фундаментальними є відомі широкому загалу докторські дослідження фразеології В.М. Мокієнка, Л.М. Пелепейченко, В.Д. Ужченка. Цікавими й різноаспектними є кандидатські дисертації з проблем фразеології Н.О. Зубець, О.М. Коломієць та ін.

НАТАЛІЯ ВЕНЖИНОВИЧ

О.О. Селіванова називає такі основні вектори дослідження сучасної фразеології: характеристика постійно відтворюваних зв'язків фразеологічних одиниць із структурою етносвідомості, смислопороджувальними механізмами якої є не лише мислення образи, а й відчуття, почуття, інтуїція, трансценденція, в новому ракурсі мотиваційних процесів; простеження «відбитків» культури народу, його традицій, звичаїв, обрядів, вірувань, забобонів, міфів у процесах стереотипізації етнічних уявлень про людину, її довкілля і внутрішній рефлексивний досвід, позначений фразеологізмами; опис закономірностей знакової переінтерпретації у фразеосистемі культурних кодів українського етносу; вияв ціннісних орієнтацій етнічної спільноти, зафіксованих у фразеологічних найменуваннях і їхній знаковій динаміці; аналіз зв'язку мовної парадоксальності, представленій у фразеологізмах, з операціями й особливостями етнічної свідомості, семіотичними закономірностями мови; установлення механізмів збереження і трансляції знань фразеосистемою української мови (Селіванова 2004: 8).

М.В. Скаб у своїй монографії покликається на думки відомих учених про природу фразем: фразеологічні одиниці – це своєрідні мікросвіти, вони містять і моральний закон, і здоровий глузд, виражені в короткому вислові, які заповідали предки для керівництва потомкам. Фразеологізми – це душа кожної національної мови, у якій неповторним чином виражаються дух і своєрідність нації, адже у фразеологізмах, як ні в жодній іншій мовній одиниці, яскраво виявляється специфічний національний колорит, особливості образного народного мислення, власне національне сприйняття мовної картини світу, віддзеркалення характерних особливостей культури й побуту, народних звичаїв, історичного минулого тощо. Недарма В.М. Телія називає фразеологічний склад мови дзеркалом, в якому лінгвокультурна спільність ідентифікує свою національну самосвідомість (див. Скаб 2008: 325-326).

Цінним є доробок В.Д. Ужченка, який констатує, що нині «активно розробляється у сфері фразеологічного значення антропоцентризм як рушійна сила розвитку номінативних мовних засобів, що дає можливість аналізувати мову як систему культурних категорій. ... Під антропоцентризмом розуміють спрямованість мовних одиниць на позначення світу людини, „людини в мові“, а мовне значення – це інтерпретація світу людиною. ... Антропоцентричний підхід дав змогу звернути увагу на психологічні аспекти формування мовної (фразеологічної) картини світу, а культурні феномени розглядати як константи культури» (Ужченко 2007: 435).

Мова етносу загалом та її складники, що охоплюють також і стійкі вислови, так чи інакше виступають, як уважає В.В. Жайворонок, «виразником його світоглядних, інтелектуальних, моральних, психологічних, звичаєвих та інших принципів, і саме в мові постає образ етносвіту, спочатку

ФРАЗЕОЛОГІЯ ТА ФРАЗЕОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

кому дрімають загальнолюдські первообрази й мотиви, а тений у своєму бутті» (Жайворонюк 2009: 259).

Л.В. Жайворонюк деталізує В.І. Кононенко, зазначаючи, що інноваційно-емоційний ефект у силу їхньої співвіднесеності зі сприйняттям. Процеси характеру накладають відбиток на світовідчуття навіть за допомогою авторських смислових трансформацій вербальних одиниць (Кононенко 2008: 6).

Жуйкова водночас зауважує, що основною ознакою мовної системи, яка відрізняє її від інших мовних підсистем, є антропоцентричність (антропоцентричність), що виявляється в бірковій номінації: за допомогою фразеологічних одиниць вона вербалізує саме ті фрагменти навколишнього світу, які, з точки зору, мають найбільшу релевантність (Жуйкова 2007: 7).

У 2018 році вийшла друком монографія Н. Венжинович «Українська літературна мова в контексті когнітології та фразеології» (Венжинович 2018), у якій авторка дослідила українську мову в когнітивному та лінгвокультурологічному контексті. Проаналізовано сукупність семантико-когнітивних і формальних змін, що спричинилися до становлення й розвитку мови в різних значеннях у вільних словосполученнях. У роботі описано лінгвокультурологічний вектор семантико-когнітивного розвитку фразеологічних одиниць антропоцентричної репрезентації, описано основні концепти, вербалізовані у фраземіці мови.

Вони являють собою складні комплекси, які, з одного боку, – формальні, а з іншого, – синтаксичні структури. Питання, що є предметом дослідження у межах сучасної фразеологічної теорії, не мають однозначної відповіді через велику різноманітність мовного матеріалу, що входить до фразеологічних корпусів різних мов. Так, дотепер існують думки між дослідниками в питанні про обсяг і межі дослідження якої вони зараховують: 1) ідіоми – ядро фразеологічного мовного матеріалу; 2) фразеологічні сполучення – фразеологізми мови за типом значення, які безпосередньо взаємодіють своєю функцією з іншими одиницями лексико-семантичної системи мови; 3) паремії – прислів'я, приказки, афоризми) з притаманним їм прямим і переносним значенням; 4) мовленнєві штампи; 5) різнотипні кліше; 6) крилаті вислови. Однак, поділяємо думку тих дослідників, які зараховують в обсяг дослідження тільки три перші типи. При цьому зауважимо, що прислів'я та приказки залучають до особливого типу фразеологічних одиниць – паремій. Багато вітчизняних та зарубіжних учених відзначають

такі категоріальні властивості фразем: 1) ідіоматичність / немотивованість значення; 2) відтворюваність; 3) усталеність; 4) цілісність.

Слова й фраземи входять, крім того, у спільні ідеографічні об'єднання (поля, групи і т. ін.), що виявляється за допомогою методу компонентного аналізу, застосування якого можливе внаслідок семної структури значень як слів, так і фразем. Ближчим до істини, на наш погляд, є розгляд їх як одиниць перехідного типу, що знаходяться між лексико-семантичним і синтаксичним рівнями й більшою мірою пов'язані з лексико-семантичною системою. Такий підхід аж ніяк не суперечить загальному погляду на мову як на надзвичайно складну ієрархічну систему, однією з основних ознак якої є варіативність і перехідність.

Зазначимо також, що сучасна українська фразеологія, в якій зібране фразеологічне багатство, представлена іменами В. Білоноженко, В. Винника, І. Гнатюк, Г. Доброльожі, Б. та Н. Коваленків, Ж. Краснобаєвої-Чорної, З. Мацюк, С. Панцьо, Ю. Прадіда, Д. Ужченка, Т. Цимбалюк-Скопненко, А. Ярещенко та інших лінгвістів, «дослідження яких репрезентують стан опрацювання питань теорії й практики укладання фразеологічних словників, специфіки відбору фразеологічних одиниць, їх упорядкування, встановлення закономірностей представлення системних явищ і зв'язків українських фразеологізмів у лексикографічних працях, вироблення нових методик укладання фразеологічних словників аж до новітніх словників електронного типу» (Корнієнко 2017: 3).

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується активізацією в українській лінгвістиці досліджень, присвячених словниковому опрацюванню фразеологічного складу слов'янських мов. Важливим внеском у теорію є наукові праці Ю. Прадіда «Засади укладання фразеологічного словника ідеографічного типу» та «Історія української фразеології», Л. Корнієнко «Українська фразеологія другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: тлумачні та перекладні словники», Н. Зубець «Типологія сучасних фразеологічних словників» та інші лінгвістичні розвідки, у яких проаналізовано основні принципи укладання та способи і засоби систематизації фразеологічних одиниць у сучасній фразеології.

Цікавою для нас виявилася класифікація Ж. Краснобаєвої-Чорної, яка виділила такі типи фразеологічних словників:

«1. **Тлумачні:** «Фразеологічний словник української мови» Г.М. Удовиченка (Київ, 1984), «Фразеологічний словник української мови» В.Д. Ужченка, Д.В. Ужченка (Київ, 1998), «Словник фразеологізмів української мови» (Київ, 2003) – укладачі: В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.В. Дятчук, Н.М. Неровня, Т.О. Федоренко, «Сучасний фразеологічний словник української мови» (Харків, 2009) – автори: А.П. Ярещенко, В.І. Бездітко, О.В. Козир, Н.Г. Немировська тощо.

2. **Перекладні:** а) власне-перекладні: «Німецько-український фразеологічний словник» (Київ, 1981) – укладачі: В.І. Гавриць,

ФРАЗЕОЛОГІЯ ТА ФРАЗЕОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

роченко, «Українсько-російський і російсько-український ілюстрований тлумачний словник» (Київ, 1991, Харків, 1997). Укладачі: Сидоренко, М.М. Сидоренко та ін.; б) аспектні перекладні: «Русско-український і українсько-російський фразеологічний тематичний словник сили людини» (Симферополь, 1994) Ю.Ф. Прадіда, «Латинська і українська фразеологія» (Київ, 2009) П.І. Осипова тощо.

Ареальні: «Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпрянщини» (Запоріжжя, 2001) В.А. Чабаненка, «Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу» (Луганськ, 2002, 2005) В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко.

Семантико-парадигматичні: «Словник фразеологічних одиниць» (Київ, 1988) М.П. Коломійця і Є.С. Регушевського, «Словник фразеологічних антонімів української мови» (Київ, 2001, 2006) М.П. Коломійця і Ж.В. Колоїз.

Фраземні словники мови перекладача: «Фразеологія української мови: Миколи Лукаша: словник-довідник» (Київ, 2003) О.І. Скопненко, І.С. Скопненко.

Фраземні й афористичні словники, збірки: «Крилате слово» (Київ, 2003) А.П. Коваль, «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (Київ, 2003) М. Номиса, «Словник стійких народних порівнянь» (Харків, 2003) М. Номиса, А.О. Івченко, «Гартоване слово» (Запоріжжя, 1995) М. Номиса, «Спочатку було слово. Крилаті вислови біблійного походження в українській мові» (Київ, 2001) А.П. Коваль та багато ін. [Львів-Чорна 2018: 112-145].

У цій статті пильну увагу привернули два найновіші фразеологічні словники, до яких йтиметься нижче.

Першим з них є словник О. Лавер, яка зазначає, що «попри значні зміни в регіональній фразеології ще довго перебуватиме об'єктом дослідження». Цікавими в цьому плані стали напрацювання З. Мацюк, «Словник говірок Західного Полісся» (Львів, 2021: 325). У словнику представлено близько 9000 тисяч фраземних одиниць Західного Полісся. Оригінальні ідіоми, а також приказки зібрано на території трьох областей – Волинської, Рівненської, Львівської, залучено і суміжні території. Матеріал зібрано у різних пунктах. Значною є кількість респондентів – 199 осіб. Вік респондентів-діалектоносців відображає хронологічні межі опрацьованого матеріалу – це все ХХ – початок ХХІ ст. Словник має таку структуру: вступні слова З. Мацюк, список скорочень, список населених пунктів, список фраземних одиниць, список респондентів, основна частина словника – алфавітний покажчик фраземних одиниць та використаних джерел. У структурі словникової статті З. Мацюк наведено принципи, розроблені в академічних фразеологічних словниках.

Основною одиницею словникового реєстру є домінувальне, ключове слово фраземи. Домінувальні слова (їх подано у початковій формі) охоплюють від одного до кількох десятків фразеологічних одиниць. Вважаємо, що такий словник є новим вагомим словом у регіональній фразеографії.

Ще однією родзинкою новітньої української фразеографії вважаємо працю Б. та Н. Коваленків. О. Негер цілком слушно, на нашу думку, вказує на те, що «робота подружжя Бориса і Наталії Коваленків над фраземікою творчості Анатолія Свидницького стала відважним кроком. Однак результат не забарився – і світ побачило чудове видання «Фразеологізми в ідіостилі Анатолія Свидницького» (Коваленко, Коваленко 2021). Переоцінити цей словник важко. По-перше, фразеографічних видань, присвячених фраземіці конкретного автора, вкрай мало. Цей розділ фразеографії тільки починає своє становлення в українській лінгвістиці. По-друге, читачу відкривається розкішний світ фраземіки творів А. Свидницького, що може стати джерелом для подальших досліджень сталих виразів як у контексті вивчення ідіостилю талановитого письменника, так і в розрізі аналізу фразеологічних одиниць української мови. Тому праця Бориса і Наталії Коваленків є однозначно актуальною. По-третє, А. Свидницький – дитя Поділля, відобразив у своїх творах не тільки фраземіку загальноукраїнську, а й специфічну для мовлення рідного йому регіону, що дає цінний матеріал для вивчення регіональної фразеології. І ще один важливий аргумент, що вказує на важливість виходу словника фразеологізмів А. Свидницького, пов'язаний із антропоцентричною спрямованістю наукових студій останніх років, у яких людина є альфою і омегою, причиною і метою будь-якого процесу людської діяльності. Відповідно до такого погляду, мова автора є віддзеркаленням його світогляду, переконань, суб'єктивних уподобань і творить унікальну мовну особистість письменника. Тому дослідження фразеологізмів в ідіостилі А. Свидницького – необхідний етап аналізу ідіостилю письменника» (Негер 2021: 328).

Підсумовуючи, зазначимо, що в нинішніх непростих умовах українська фразеологія та фразеографія активно розвиваються. Українська мова збагачується стійкими висловами, які творить народ у період боротьби з ненависним сусідом-агресором за волю й незалежність України. Ці вислови, безперечно, стануть предметом майбутніх наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

- Венжинович Н. 2018. *Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології*. Ужгород: ФОП Сабов А.М.
- Винник В., Горобець В., Карпова В., ... Німчук В.В. та ін. 1983. *Історія української мови. Лексика і фразеологія*. Київ: Наукова думка.
- Гнатюк І. 2011. *Відповідальність перед словом: професор Лариса Григорівна Скрипник. Українська лексикографія в загальнослов'янському*

ФРАЗЕОЛОГІЯ ТА ФРАЗЕОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

контексті: теорія, практика, типологія. Ларисі Григорівні Скрипник. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. 17–22.

Скрипник М. 1988. Дери́вація фразем на базі слів та вільних синтаксичних конструкцій. *Мовознавство*. № 1 (127). 37–45.

Соронон В. 2009. Мова та етносвіт. *Культура народів Причорномор'я*. Сімферополь. № 168. Т. 1. 259–261.

Соронон М. 2007. *Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов*. Луцьк: РВВ «Вежа».

Соронон Б., Коваленко Н. 2021. *Фразеологізми в ідіостилі Анатолія Свидницького*. Словник. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Рута».

Соронон В. 2008. *Мова у контексті культури*. Київ; Івано-Франківськ: Плай.

Соронон Л. 2017. *Українська фразеологія другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: тлумачні та перекладні словники*. Київ.

Соронон В., Чорна Ж. 2018. *Фраземіка та фраземологія в сучасній лінгвопарадигмі*. Вінниця.

Соронон О. 2021. Українське народне мовомислення у фраземіці Західного Полісся. Рецензія. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Вип. 2 (46). 324–327.

Соронон О. 2020. *Говорити як медок варити: словник фразеологізмів Західного Полісся та суміжних територій*. Луцьк: Вежа-Друк.

Соронон О. 2021. Фразеологізми в ідіостилі Анатолія Свидницького. Словник. Рецензія. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Вип. 2 (46). 327–329.

Соронон Ю. 1997. *Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень)*. Київ; Сімферополь.

Соронон О. 2004. *Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)*. Київ; Черкаси: Брама.

Соронон М. 2008. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери. Чернівці: Рута.

Соронон Л. 1973. *Сучасна українська літературна мова: У 5 кн. За заг. ред. акад. І.К. Білодіда*. Кн. 4: *Лексика і фразеологія*. Київ: Наукова думка. 333–436.

Соронон Г. 1984. *Фразеологічний словник української мови: У 2 т.* Київ: Вища школа.

Соронон В. 2007. *Фразеологія сучасної української мови*. Київ: Знання.